

Кравцевич К.С.*

ПОРІВНЯННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ КІССІНДЖЕРА ТА БЖЕЗИНСЬКОГО ДО РОЗРОБКИ ЗОВНІШНЬОЇ ТА БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ США

The author compares the methodological approaches of Henry Kissinger and Zbigniew Brzezinski to the US foreign and security policy development and comes to the conclusion that Mr. Kissinger's political views received more powerful backing in the White House during the last decade.

Американська зовнішня політика у ХХ ст. породила плеяду визначних вчених, стратегів та дипломатів. Однак, вже протягом декількох останніх десятиліть, особливий вплив на характер дебатів із зовнішньополітичних та безпекових питань в Сполучених Штатах справляють дві провідні особистості: Генрі Кіссінджер та Збігнев Бжезинський. Вони поєднують колосальний практичний досвід роботи на чолі дипломатичного відомства та апарату національної безпеки з надзвичайно плідною науково-теоретичною діяльністю. Їх можна розглядати і як політичних діячів, і як дипломатів, і як дослідників. Їхнє домінування у американській зовнішній політиці охоплює період з 1969 по 1981 рр.

Завданням даної статті є порівняння методологічних підходів двох патріархів американської зовнішньої політики, Кіссінджера та Бжезинського, аналіз їхніх поглядів в сфері теорії зовнішньої та безпекової політики США. Розглядаються переважно бачення і переконання Кіссінджера та Бжезинського, які характерні для сучасного, пост біполярного періоду розвитку міжнародних відносин.

Помітною спільною рисою методологічних ліній Кіссінджера та Бжезинського є те, що обидва американських стратеги намагаються поєднати викладення свого бачення справедливого світового порядку з раціональним аналізом потреб владних еліт Сполучених Штатів. Останні неминуче суперечать ідеалістичним цілям про перебудову світоустрою. Власне поєднання певного бачення загальнолюдського блага та егоїстично визначеного уявлення про національні інтереси США є загальною рисою американської політичної науки сьогодні. Кіссінджер та Бжезинський намагаються знайти консенсус між цими двома протилежними цілями. Обидва американські дослідники відображають єдиний погляд у зовнішньополітичних колах США, що Америка обов'язково повинна володіти стратегічним баченням для всього світу, і американські плани побудови нового світового порядку повинні зробити увесь світ краще.

Політичні кола розходяться відносно того, в якій мірі егоїстичні інтереси США повинні бути забезпечені у цьому процесі, наскільки «американським» цьому новому порядку слід бути. Не сходяться у поглядах по цьому питанню і Кіссінджер з Бжезинським. Перший відстоює позицію більш вузького визначення національних інтересів. Він переконаний в тому, що людство перебуває лише на ранній стадії формування консенсусного світового порядку, отже і немає підстав Америці поступатися значними позиціями на світовій арені заради химери світового співтовариства. Бжезинський, навпаки, представляє категорію американських дослідників, які вірять у те, що якісно кращий тип міжнародної системи може бути побудований у недалекому майбутньому, і в те, що Америка повинна передати частку власної сили новим багатостороннім інститутам. У поглядах Кіссін-

* аспірант відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

Науковий керівник: проф. Камінський Є.Є.

джерера та Бжезинського протиставляється націоналістична, «джексо́ніанська» та більш космополітична або «вільсо́ніанська» традиції американської зовнішньої політики [11].

Ще однією характерною рисою методології обох дослідників називають фактор»презумпції імперських амбіцій». Американська зовнішня політика, згідно з цим поглядом, повинна виходити з того, що кардинальне збільшення силових можливостей є первинним мотивом політичних еліт всіх без виключення великих держав, демократичних та недемократичних, союзних або ворожих Сполученим Штатам. Кіссінджер та Бжезинський є двома яскравими представниками школи зовнішньополітичного аналізу, в основі якого лежать великодержавні протистояння. Обидва дослідники продовжують традицію американської геополітики, яка в різні роки була представлена Альфредом Мехеном, Нікалосом Спайкменом, Джорджем Кеннаном. Головною метою стратегічного аналізу виступає недопущення появи великодержавних суперників США, а головним досягненням – те, що таких на горизонті немає. Погляди, як Кіссінджера так і Бжезинського, розташовані ближче всього на зовнішньополітичному спектрі Сполучених Штатів до табору політичного реалізму.

Одна з ключових методологічних відмінностей між двома дослідниками проявляється у їхньому ставленні до міжнародних інститутів. Кіссінджер вірить у незмінну природу міжнародної політики та незмінну нездатність міжнародних інститутів та міжнародного права революційним чином змінити цю природу. Бжезинський навпаки вірить у те, що інститути, багатосторонні механізми розв'язання протиріч, прообразом яких виступає ЄС, а у майбутньому «Трансєвразійська система безпеки» і все більш тісна сітка правових зобов'язань, вже впродовж життя одного покоління можуть створити якісно кращий світовий порядок.

Методологія порівняння поглядів Бжезинського та Кіссінджера дозволяє прослідкувати і за загальним розколом зовнішньополітичного істеблішменту США на сучасному етапі між поміркованим крилом, в даному випадку представленим Бжезинським, і більш наступальним і рішучим крилом політичної еліти, яке представляє Кіссінджер, і яке, загалом, рухало зовнішню політику США протягом останнього десятиліття, і в більшій мірі продовжує направляти її сьогодні [1]. Вплив правоконсервативного флангу на зовнішньополітичному спектрі продовжує зростати та завойовувати центр, і цей вплив очевидний також в працях Генрі Кіссінджера, його поглядах в останні роки.

Характерною рисою сучасної політичної науки у Сполучених Штатах є захоплення американською силою. Бжезинський та Кіссінджер, хоча і в різній мірі, розділяють це захоплення. Один з ключових постулатів Бжезинського, який проходить крізь всі його останні праці: наявність «монополярності у розвитку міжнародних відносин під американською гегемонією... такою є світова реальність» [13, с. 175-176]. Сполучені Штати є «єдиною та дійсно першою по справжньому глобальною» державою, пише він [12, с. 11].

У звеличенні американської сили Кіссінджер мало чим поступається Бжезинському. «Американська перевага, - на його думку, - це факт, який очевидний в найближчій та майже незаперечний у середньостроковій перспективі» [14, с. 326]. В той же час Кіссінджер не підтримує ейфорію багатьох американських стратегів з приводу настання однополярності та світу однієї наддержави. «Сполучені Штати, - наголошує він, - в дійсності не в кращій позиції диктувати глобальний порядок денний в односторонньому порядку, ніж на початку холодної війни». Здатність Америки використовувати свою міць «для перетворення решти світу в дійсності скоротилась» [9, с. 809]. Це ключовий висновок Кіссінджера відносно структури міжнародної системи. Він виступає як рішучий противник однополярного трактування. Різницю між баченнями американської сили Бжезинського та Кіссінджерау американській політології умовно характеризують як різницю між Аме-

рикою, яка є «Першою серед рівних» (підхід Кіссінджера) та Америкою, яка є «Першою і не має собі рівних» (підхід Бжезинського).

Ключовим академічним доробком Кіссінджера можна вважати його внесок у розробку теорії зовнішньої політики США. На зорі 70-х рр., при президенті Ніксонові, Кіссінджер започаткував напрям в американській зовнішній політиці, з виразною ставкою на національні інтереси та раціональну оцінку егоїстичних інтересів інших ключових гравців [6]. Його умовним позначенням згодом стане «реалізм Кіссінджера» [10], та він ще довго буде справляти відмітний вплив на зовнішньополітичні дебати в Сполучених Штатах. Проблемною стороною американської зовнішньої політики, яка основана на національному інтересі є дефіцит емоційної підтримки з боку американської громадськості [9, с. 713]. «Реалізм Кіссінджера» позбавлений сприйняття світу в рожевих тонах, притаманного американській політиці, ідеалізму при формуванні довгострокових цілей, бачення щасливого майбутнього. Запропонований Кіссінджером напрямок зовнішньої політики, на відміну від інших, не насичений американськими цінностями та ідеалами. Він підносить досвід європейської дипломатії, балансу сил, підтримання стабільності, на протиставленні яким з самого початку була побудована американська зовнішня політика. «Реалізм Кіссінджера» називають ворожим до стратегічної культури США [5, с. 169-171]. Кіссінджер, у зв'язку з цим, наголошує, що ідеалістична риторика повинна зберігатись у американській зовнішній політиці. Він, по суті, є прихильником реалістичної зовнішньої політики, але обгорнутої у рейганівську або даллесівську ідеалістичну обгортку.

«Америка повинна проявляти обережність та не помножувати моральні зобов'язання у той момент, коли фінансові та військові ресурси для проведення глобальної зовнішньої політики скорочуються» [9, с. 812] Таким є один з головних заповітів та попереджень Кіссінджера вільсоніанському напрямку у політиці США. Нажаль ця порада стосується виключно моральних зобов'язань, Кіссінджер не розповсюджує її на зобов'язання у галузі безпеки, які у пост біполярний період зростають щороку у абсолютно неконтрольованому темпі та обсягах. Кіссінджер підтримав активне залучення США до справ Великого Близького Сходу, продовження війни в Іраку, розширення війни в Афганістану, збереження війни, як однієї з опцій у відносинах з Іраном, - а це все нові і нові зобов'язання. Чи витримають Сполучені Штати? Наскільки розумним є настільки широке розпорошення стратегічних ресурсів, у той самий момент, коли, як вірно вказує Кіссінджер, їхній загальний обсяг скорочується? Неможна не відмітити, що неоконсерватизм, який був якщо і не підтриманий Кіссінджером, то явно активно не заперечувався ним, має ще більшу за вільсоніанство схильність вести до утворення розривів між зовнішньополітичними претензіями і амбіціями та реальними ресурсами. І моменти просвітлення можуть бути вкрай болісними.

Внесок Кіссінджера та Бжезинського до теорії сучасної геополітики слід вважати одним з найбільших. Міжнародна система за Кіссінджером характеризується наявністю 5-6 великих держав та множинністю малих держав. Порядок в такій системі є результатом «примирення та балансування конкуруючих національних інтересів» [9, с. 805]. Кіссінджер стверджує, що територіальний фактор втратив свою значимість тому, що «технологічний процес може набагато сильніше укріпити міць тієї чи іншої країни, аніж будь-які територіальні придбання». Він підкреслює, що «передова система технічної освіти стала умовою зростання державної могутності в довгостроковій перспективі». Без цієї складової «в'януть всі інші види могутності» [14, с. 7, 9].

Кіссінджер вибудовує власну геополітичну структуру світу. Він виділяє в світі 4 системи міжнародних відносин, які функціонують по своїм окремим закономірностям, урахування яких повинно стати невід'ємною частиною зовнішньополітичної стратегії США: Західна півкуля та Західна Європа – світ сучасних демократій з протиріччями головним чином у економічній сфері. Тут розташовані

держави, війни між якими виключені. В даному мегареґіоні реалізуються історичні ідеали Америки. Разом з тим, неможна не відмітити, що включення в цю групу Латинської Америки виглядає у вищій мірі штучним. Азія – це Європа ХІХ ст., де зміст відносин визначають протиріччя стратегічного характеру, в основі яких баланс сил та багатостороннє взаємне стримування. Близький Схід – це Європа ХVІІ ст. Принципи Вестфальського миру тут не діють, конфлікти та протиріччямають релігійний та ідеологічний характер. Африки – реґіон, який знаходиться поза межами європейських аналогів [14, с. 10-12]. Сполученим Штатам слід уникати військового залучення у цьому реґіоні.

Ця структуризація покликана обґрунтувати, напевне, головний концептуальний постулат Кіссінджера в останні роки, про те, що зовнішня політика США повинна будуватись на усвідомленні того, що в світі одночасно діють декілька паралельних систем міжнародних відносин. Політичний зміст геостратегічної моделі Кіссінджера полягає у наступному: в Атлантичному світі необхідно добиватись максимальної згуртованості країн навколо США; в Азії мета зворотна – запобігти об'єднанню реґіону. Сполучені Штати, таким чином, повинні дуже обережно поводитись з тими факторами, які сприяють роздільності реґіону.

Окремого розгляду заслуговує сформульоване Бжезинським стратегічне бачення цілей США на декілька десятиліть уперед, нажаль у структурованому вигляді відсутнє у Кіссінджера. Бжезинський пропонує дворівневу стратегію, вважаючи, що теперішній момент може і повинен бути лише перехідним. Сучасна міжнародна стратегія США, переконаний Бжезинський, повинна бути мостом у той світ, з яким Сполучені Штати зіштовхнуться після 30-х рр. ХХІ ст. [2].

Тридцять років – стільки давав Бжезинський безумовній американській гегемонії (умовно до 2030 р.). Бжезинський виділяє 3 фази реалізації свого стратегічного бачення:

1. Короткострокова перспектива – зберегти геополітичний плюралізм у Євразії, відвернути утворення ворожої коаліції (ця фаза повинна бути вже реалізованою).

2. Середньострокова перспектива – збереження гегемонії поступається місцем зрощуванню стратегічних партнерів, які б допомагали США у створенні «трансєвразійської системи безпеки». Це завдання орієнтовно до 2020 р.

3. Довгострокова перспектива (кінцева мета стратегії) – «утворення світового центру по справжньому спільної політичної відповідальності» [12, с. 235, 247-248]. Це завдання на період за межами 2020 року.

На зміну американській гегемонії повинна прийти глобальна спільнота. Саме тому Бжезинський називає Сполучені Штати останньою наддержавою.

Надзвичайно цінним буде проаналізувати викладення Бжезинським причин того, чому на зміну американській силі прийде якісно нова система світового врядування, а не поновлення великодержавних змагань на вищому щаблі свого розвитку. Аргумент перший: економічна міць буде розподілена більш рівномірно – по 10-15% між США, Європою, Китаєм та Японією. Відповідно ніхто не зможе досягти вирішальної переваги та неможливо буде створити ефективний економічний фундамент переважаючої військової могутності. Разом з тим, стартові позиції у названих гравців зовсім не однакові. Сполучені Штати мають не аби яку фору, і це само по собі створює достатню військову перевагу над рештою світу на всю майбутню перспективу. З іншого боку, якщо досвід нацистської Німеччини, Радянського Союзу та інших військових гігантів чомусь вчить, то це те, що стартових позицій у 10-15 % світової економічної могутності достатньо для створення військової переваги та здійснення рішучого стратегічного ривку до гегемонії.

По-друге, Бжезинський вказує на специфічний характер американської гегемонії. Американську модель плюралістичної гегемонії навряд чи хтось зможе повторити [12, с. 248] Але повторювати її не потрібно, її необхідно перевищити. У плюралістичному характері американського суспільства та гегемонії закладені

свої базові протиріччя. Їх не повинні повторювати, а повинні обійти нащадки американської глобальної наддержави.

По-третє, існують внутрішньополітичні обмеження американської гегемонії: проблеми імперської мобілізації у демократичному суспільстві, наростаючі труднощі при виробленні консенсусу із зовнішньополітичних питань, недостатнє доктринальне мотивування американців, криза американської моделі, яка описана у «Поza контролем» [3, с. 104-107]. Все це, на думку Бжезинського, повинно спонукати американців на відмову від власної гегемонії та більш тісну співпрацю з іншими. Повинно, але чи спонукає?

Основна дилема, що фундаментальним чином розділяє стратегічне бачення Бжезинського та Кіссінджера, це протиставлення альтернативи побудови багатосторонньої міжнародної системи з однієї сторони, та укріплення власної безпеки США – з іншої [7; 8]. Бжезинський пропонує складну, багатоступінчасту схему побудови якісно нового міжнародного порядку. Його проект, орієнтований на десятиліття, і передбачає високий ступень кооперації з іншими світовими гравцями, і, в кінцевому рахунку, добровільне складання Сполученими Штатами значної частки своїх теперішніх владних повноважень, силових позицій на користь новонародженої ліберальної міжнародної системи, «Транс євразійської системи безпеки». В основі цього бачення переконання у тому, що Сполученими Штатами все рівно не вдасться утримувати теперішні переважаючі позиції до безкінечності, через це слід працювати над тим, що прийде на зміну американській гегемонії [4]. Кіссінджер пропонує менш амбіційний проект, що базується на елементарному намаганні зберігати статус-кво там, де це можливо, розширювати американську силу там, де вона не знаходить значного супротиву, особливо на Великому Близькому Сході. Все це на основі тонких калькуляцій національного інтересу і традиційного балансу сил. Кіссінджер скептично ставиться до перспектив побудови якісно іншого світового порядку в недалекому майбутньому. Виходячи з цього, укріплення Сполученими Штатами власної безпеки стає першочерговим національним інтересом.

Один з парадоксів, який можна виділити при аналізі методологічних поглядів двох американських дослідників, полягає у тому, що Кіссінджер, відстоюючи позицію багатопольярного світобачення, у своїх рекомендаціях прописує Сполученими Штатами вкрай односторонню, унітаристську лінію поведінки. У його теоретичних побудовах національний інтерес та американська сила цінуються дещо більше, аніж консенсус серед союзників. Бжезинський навпаки, пропагуючи концепцію глобальної американської гегемонії та однопольярне світобачення, є стійким прихильником багатосторонніх дій, міжнародних інститутів та консенсусних методів. Унітаризм на фоні багатопольярності Кіссінджера врівноважується багатосторонністю на фоні монопольярності Бжезинського.

В підсумку приходиться констатувати, що хоча в минулому обидва американські стратеги розробляли та реалізовували блискучі стратегічні схеми, які в певній мірі змінили світ, на сьогодні їхні дослідницькі напрацювання не створюють того фундаменту, тієї відправної точки, яка б дала можливість Сполученими Штатами суттєвим чином скоректувати свій стратегічний курс. Концептуальні розробки Кіссінджера та Бжезинського не містять того бачення, яке своєю оригінальністю, революційним переглядом базових припущень американської зовнішньої політики та американського суспільства в цілому, могло б зрушити з місця політичний дискурс. Вони не містять тієї ідейної домінанти, яка могла б дати Америці єдиний стратегічний орієнтир, не поляризуючи країну політично, закласти фундамент нового консенсусу еліт у сфері національної безпеки. Відсутнє бачення, яке б примирало цілі національної безпеки із завданням поборення критичних протиріч суспільного розвитку.

Бжезинський, на наш погляд, ближче підійшов до розробки реалістичної альтернативи теперішнього курсу США, і в другій половині 90-х його варіант лібера-

льного порядку мав певні шанси бути прийнятий за основу побудови кращого світу керівництвом Сполучених Штатів. Але саме тоді політичні вітри всередині США подули в зворотну від лібералівсторону і ліберальний зовнішньополітичний проект надовго позбувся внутрішньополітичної підтримки. В 2007 р. Бжезинський опублікував працю під назвою «Другий шанс». Хоча він і дає Америці другий шанс, цього разу він вже не береться формулювати всебічну практичну стратегію, яка б з детальним врахуванням теперішніх обставин формувала покроковий політичний курс, тобто розшифровувала, що саме цей «другий шанс» означає. Бжезинський обмежується описанням геополітичного ландшафту. На сьогоднішній день необхідно визнати, що проект «Транс євразійської системи безпеки» вже не відповідає силовим можливостям Сполучених Штатів та реаліям міжнародної ситуації.

Кіссінджер протягом останнього десятиліття спостерігав, як його молодші соратники по республіканській партії, консервативному табору у зовнішній політиці, реалізовували амбіційний проект максималізації американської могутності, жорсткого відстоювання національних інтересів, зведених в абсолют. Він надав достатньо високої підтримки основним зовнішньополітичним крокам попередньої адміністрації і розділяє відповідальність за доленосний розворот у національній стратегії Сполучених Штатів в 2002-2003 рр. Бачення Кіссінджера у пост біполярному світі знайшло більше прихильників у владних кабінетах, ніж погляди Бжезинського. Маятник політичної довіри у середині 90-х надовго схилився на користь республіканської партії, її найбільш консервативної частини, що дало більше практичних можливостей Кіссінджеру, ніж Бжезинському.

Список використаних джерел

1. Scowcroft B., Brzezinski Z. *America and the World: Conversations on the Future of American Foreign Policy*. N.Y.: Basic Books, 2008.
2. Brzezinski Z. *The Geostrategic Triad: Living with China, Europe, and Russia*. Wash.: The CSIS Press, 2001
3. Brzezinski Z. *Out of control: Global Turmoil on the Eve of the Twenty-First Century*. N.Y.: A Robert Stewart Book, 1993.
4. Brzezinski Z. *Second Chance: Three Presidents and the Crisis of American Superpower*. N.Y.: Basic Books, 2007
5. Dueck C. *Reluctant Crusaders: Power, Culture, and Change in American Grand Strategy*. Princeton: Princeton University Press, 2006
6. Kissinger H. *White House Years, 1968-72*. Weidenfeld & Nicolson History, 2000.
7. Ikenberry J. *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars*. Princeton: Princeton University Press, 2001;
8. Ikenberry J. *Liberal Order and Imperial Ambition: American Power and International Order*. Cambridge: Polity Press, 2005.
9. Kissinger H. *Diplomacy*. N.Y.: Simon & Schuster, 1994
10. Krauthammer Ch. *Democratic Realism: An American foreign Policy for a Unipolar World*. Wash.: The AEI Press, 2004.
11. Mead W.R. *Special Providence: American Foreign Policy and How It Changed the World*. N.Y.: Routledge, 2002
12. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. – М.: Международные отношения, 2002.
13. Бжезинский З. Выбор. Мировое господство или глобальное лидерство / Пер. с англ. – М.: Междунар. отношения, 2005
14. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? / Пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Ладомир, 2002.